

Чыналиева М.И.

**КЫРГЫЗСТАНДЫН САУД АРАБИЯСЫ МЕНЕН ӨЗ АРА
МАМИЛЕЛЕРИНИН ӨНҮГҮҮСҮ**

Чыналиева М.И.

**РАЗВИТИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ КЫРГЫЗСТАНОМ
И САУДОВСКОЙ АРАВИЕЙ**

M.I. Chynaliev

**THE DEVELOPMENT OF RELATIONS BETWEEN KYRGYZSTAN
AND SAUDI ARABIA**

УДК: 327.27 (575.2) (043.3)

Кыргыз Республикасынын Сауд Арабия менен болгон эл аралык мамилелеринин өнүгүүсү - эки мамлекет үчүн тышкы саясат жактан маанилүү процесс. Бул макалада кыргыз тышкы саясатынын Кыргызстандын эгемендүүлүккө жетишкен күндөн азыркы заманга чейинки өнүгүү жана өзгөрүүлөр хронологиялык түрдө каралган. Айрыкча Кыргызстан жана Сауд Арабиясы арасындагы дипломатиялык мамилелеринин түзүлүшү жана өнүгүү процесси каралган.

Негизги сөздөр: жарандар, эл аралык мамиле, коопсуздук, өнүгүү, өзгөрүү, саясат, дипломатия, туруктуулук, мамлекет, достук.

Развитие международных отношений между Кыргызской Республикой и Саудовской Аравией - важный процесс во внешней политике двух государств. В этой статье хронологически рассмотрены развитие и изменение кыргызской внешней политики, начиная с момента приобретения независимости Кыргызстаном. Особенно рассмотрены установление и развитие дипломатических отношений между Кыргызстаном и Саудовской Аравией.

Ключевые слова: граждане, международные отношения, безопасность, развитие, изменения, политика, дипломатия, стабильность, государство, дружба.

The development of international relations between the Kyrgyz Republic and Saudi Arabia is an important process in external politics for the two countries. The development and change of the Kyrgyz external politics, which started from the acquiring sovereignty by Kyrgyzstan, are written in this article. Especially the development of diplomatic relations between Kyrgyzstan and Saudi Arabia are looked thoroughly.

Key words: citizens, international relations, security, development, change, politics, diplomacy, stability, state, friendship.

Кыргыз Республикасынын тышкы саясаты эгемендүүлүккө жетишкен күндөн тартып Конституциянын, Мамлекеттик көз карандысыздык тууралуу декларациянын жоболоруна, эл аралык укук, БУУ жана ЕККУнун максаттарына жана принциптерине, нормаларына таянып келген.

Кыргызстан көз карандысыздыктын алгачкы жылдарында дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрү менен дипломатиялык мамилелерди активдүү өнүктүргөн. Алардын ичинен коңшу мамлекеттер, дүйнөлүк коомчулуктун алдыңкы державалары жана интеграциялык бирикмелери менен өз ара достук мамилелерин өнүктүрүү улуттук кызыкчылыктарды ишке ашырууга мүмкүндүк түзгөн [1].

Кыргыз Республикасынын тышкы саясий стратегиясынын негизги документи болуп, 1999-жылы 17-майында Коопсуздук кеңеши тарабынан кабыл алынган Концепция эсептелет. Анда тышкы саясатты жүргүзүүнүн артыкчылыктары аныкталган, алардын ичинде эң маанилүүлөрү болуп, төмөнкүлөр эсептелет:

- өлкөнүн көз карандысыздыгын жана аймактык бүтүндүгүн камсыз кылуу жана аны коргоо;
- экономикалык жана демократиялык реформаларды жүргүзүү үчүн жагымдуу тышкы шарттарды түзүү;
- Кыргызстандын жарандарынын укуктарын, эркиндигин жана кызыкчылыктарын коргоо.

Бул документте тышкы саясатты жүргүзүүнүн негизги милдеттери да аныкталган:

- аймакта туруктуулукту жана коопсуздукту бекемдөө;
- коңшу мамлекеттер менен мамилелерди өнүктүрүү жана Борбордук Азияда интеграциялык процесстерди тереңдетүү;
- КМШнын бекемделишине, анын экономикалык жана саясий таасирин күчөтүүгө колдоо көрсөтүү;
- чыгыштын жана батыштын өнүккөн мамлекеттери менен достук мамилелерди өнүктүрүү;
- БУУнун системалык уюмдары менен кызматташтыктарды өнүктүрүү;
- өнүгүп жаткан жана өткөөл мезгилдеги мамлекеттер менен кызматташтыктарды бекемдөө.

Эки тараптуу, көп тараптуу жана экономикалык дипломатиялар Кыргыз Республикасынын тышкы саясий милдеттерин ишке ашыруусунун негизги каражаттары болуп саналат. Мамлекеттердин ортосундагы дал ушундай мүнөздөгү кызматташуулар келечектүү болуп эсептелет.

Экономикалык дипломатиянын негизги милдети болуп төмөнкүлөр саналат:

- Кыргыз Республикасын экономикалык кризистен чыгаруу;
- дүйнөлүк коомчулуктун өлкөнүн социалдык жана экономикалык абалын жөнгө салууга колдоо көрсөтүүсү жана улуттук экономиканы калыбына келтирүү, анын туруктуу иштеши үчүн шарттарды түзүп берүү;
- экономикалык реформаларды жүргүзүү үчүн чет элдик финансылык, экономикалык, техникалык,

гуманитардык жардамдарды алууга аракет жасоо жана ага шарттарды түзүү [2].

Кыргызстан дүйнөлүк жана аймактык мүнөздө түзүлгөн жамааттык уюмдар, ошондой эле өз өнөктөштөрү менен эки тараптуу жана көп тараптуу кызматташуулар аркылуу өзүнүн тышкы саясатын жүргүзгөн [3].

Кыргызстан БУУ менен коомдук-турмуштун бардык чөйрөсү боюнча кызматташып келген. Ал эми аймактык деңгээлдеги өнөктөштөрүнүн катарында Жамааттык коопсуздук тууралуу келишимдер уюму, Евразия экономикалык бирикмеси, КМШ, Шанхай кызматташтык уюму, Европа союзу, Европадагы коопсуздук жана кызматташтык боюнча уюм, “Ислам конференциясы” уюму, НАТО жана башка уюмдар менен кызматташуу системасы ж.б. бар.

1991-ж. 30-декабрында Сауд Арабия Падышалыгы Кыргызстандын көз карандысыздыгын тааныган, ал эми 1992-ж. 19-октябрында эки өлкөнүн ортосунда дипломатиялык мамилелер түзүлгөн.

1992-ж. июнунда Ханзаада Турки Бин Мухамед Бин Сауд Аль Кабиром жетектеген Сауд Арабиялык делегация Кыргызстанга келген, ал эми ошол эле жылдын октябрында КРнын Президентинин Сауд Арабияга расмий сапары уюштурулган, анын алкагында эки өлкөнүн ортосунда саясий кызматташтыктын негиздери түзүлгөн.

Кыргызстан менен Сауд Арабиянын ортосунда дипломатиялык мамилелер түзүлгөнүнө карабай эки тараптуу мамилелер көп убакытка чейин калыптануу баскычында гана турган. Анын негизги себеби катары эки өлкө кызматташтыгынын алгачкы мезгилинде эле кыргыз бийлиги эл аралык саясатта одоно жаңылыштык кетирип, Иерусалимди “Израилдин бөлүнгүс борбор шаары” катары тааныган позициясы себепкер болгон. Мындай саясат эл аралык укуктун негизинде алып караганда чоң дипломатиялык жаңылыштык болгон. Анткени бул кадам аталган шаардын укуктук макамын жөнгө салган БУУнун бардык резолюцияларына да, эл аралык укукка да карамакаршы келген. Анткени дүйнөлүк мамлекеттердин басымдуу бөлүгү Иерусалимди Израилдин борбору катары таанышпайт. АКШ жана бир катар саналуу өлкөлөр гана мындай дипломатиялык кооптуу кадамдарга барышкан. Белгилүү болгондой Израиль Иерусалим шаарынын Палестинага тиешелүү бөлүгүн оккупациялап алган.

Натыйжада, Кыргызстандын бул дипломатиялык демаршы бүтүндөй араб дүйнөсү менен биздин мамилелердин салкындашын шарттаган. Албетте, бул окуядан кийин Тышкы иштер министрлигинин аракетинин натыйжасында Араб дүйнөсү менен мамилелер жөнгө салынганына карабастан, олуттуу саясий жана экономикалык кызматташтык өнүккөн эмес.

1997-ж. ноябрында КРнын Премьер-министри А.Жумагуловдун Сауд Арабияга жумушчу иш сапары учурунда Чыгыш провинцияларынын Губернатору Ханзаада Мажит Бин Абдель Азиз Аль Сауд (Падышанын иниси), Ислам өнүгүү Банкынын Президенти, Мекке, Жидда шаарларынын Соода-өнөр жай

палатасынын жана Жидданын Технологиялык борборунун жетекчилери менен жолугушуу өткөргөн.

2008-ж. 17-мартында Ханзаада Аль-Валид бин Талал Бишкекке кыска мөөнөттүү сапар менен келген. Ал КРнын Премьер-министри И.Чудинов менен жолугушкан. Ошол жылдын 28-январында КРнын тышкы иштер министри Э.Карабаев Сауд Арабияга расмий иш сапары менен барган. Бул кыргыз-сауд арабия эки тараптуу байланыштарынны тарыхында тышкы иштер министрликтин деңгээлинде уюштурулган эң алгачкы визит болгон.

2008-ж. 7-8-июлунда Сауд Арабиянын жумушка орноштуруу боюнча Улуттук комиссиясынын жетекчиси Саъдом Аль Баддах жетектеген делегация Бишкекке келген. Делегацияны республиканын тышкы иштер Министри Э. Карабаев, миграция жана эмгек менен камсыздоо боюнча Мамлекеттик комитеттин төрагасынын орун басары Т. Сабыров, ички иштер министринин орун басары Т. Субановдор кабыл алышкан. Иш сапардын негизги максаты республиканын эмгек ресурстарын Сауд Арабияга тартуу маселесин талкуулоо болгон.

2008-ж. 22-24-декабрында жана 2009-ж. 7-11-январында курамында нефти жана минералдык ресурстар, саламаттыкты сактоо, жогорку билим берүү, айыл чарба, кесиптик-техникалык билим берүү боюнча Башкы комитет, саякат жана мурастар боюнча Башкы комитеттин өкүлдөрү катышкан Сауд Арабиянын ири делегациясы Бишкекке келген. Иш сапардын негизги максаты Сауд Арабиянын Кыргызстандын мүмкүнчүлүктөрү менен таанышуу жана эки тараптуу кызматташтыктын келечектүү багыттарын талкууга алуу болгон.

Эки тараптуу мамиле социалдык, маданий багыттарда жемиштүү жүргөн. Сауд Арабияжыл сайын Кыргызстандын үч миң жаранына ыйык Меккеге ажылыкка баруу үчүн виза берип турган. 1990-2010-жж. аралыгында 40 миңге жакын республиканын мусулмандары ажылык сапарга барышкан.

2010-2011-жж. гана Кыргызстандын Сауд Арабия менен өз ара байланыштар жөнгө салына баштаган. Анын натыйжалуу жемиши катары Президент К. Бакиевдин мезгилинде Кыргызстандын Сауд Арабиясында элчилигинин ачылышын атаса болот.

Президент А.Атамбаевдин мезгилинде эки тараптуу байланыштар жаңы нукта өнүгө баштады. Мисалы, 20014-ж. январында Сауд Арабиянын тышкы иштер министринин орун басары ханзаада Халед бин Сауд бин Халед Аль Сауд Кыргызстанга расмий сапар менен келген [3]. Анын КРнын тышкы иштер министри Э.Абдылдаев менен жолугушуусу учурунда эки өлкөнүн ортосундагы кызматташуу боюнча башкы келишимге кол коюшкан. Тараптар саясий, соода-экономикалык, маданий-гуманитардык багыттарда кызматташууну андан ары бекемдөө боюнча макулдашышкан.

2014-ж. 13-майында Эр-Рияд шаарында Араб мамлекеттер лигасынын Борбордук Азия жана Азербайжан менен кызматташуусу боюнча экономикалык форумдун 1-сессиясынын алкагында КРдин Тышкы иштер министри (ТИМ) Э.Абдылдаев Сауд Арабиясынын тышкы иштер министри, ханзаада Сауд Аль-

Фейсал Аль Сауд менен жолугушуу өткөргөн. Мында эки тараптуу кызматташтыктын, анын ичинде форумдун алкагындагы жана эл аралык аренадагы кызматташтыкталкууга алынган. Андан сырткары Э. Абдылдаев Сауд Арабиянын Мажилис Аш-Шурунун төрагасы, доктор Абдулла бин Мухаммед бин Ибрахим Аль Аш-Шейх менен жолугушкан. Анда кыргыз-сауд арабия кызматташтыгынын өнүктүрүү тармагы талкууга алынды. Э.Абдылдаев өкмөттөр аралык кызматташууну активдештирип, соода-экономикалык жана маданий-гуманитардык багыттагы мамилелерди өнүктүрүү керектигин белгилеген.

Спикер Ибрахим Аль Аш-Шейх Сауд Арабия падышалыгы Кыргызстан менен кызматташууга кызыкдар экенин билдирген [4].

КРнын Тышкы иштер министрлигинин эки жылдык талыкпа иш аракетинин натыйжасында кыргыз-сауд арабия байланыштар жөнгө салынып, 2014-ж. 2-8-декабрында КРнын Президенти А.Атамбаевдин Сауд Аравия Королдугуна мамлекеттик деңгээлде иш сапары уюштурулган. Ал иш сапардын алкагында КРнын жетекчиси Король Абдалла бин Абдель Азиз Аль Сауд менен жолугушкан. Тараптар Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүү максатында биргелешкен ири инвестициялык фондду түзүү тууралуу макулдашышкан.

2-декабрда Ханзаада Салман бин Абдель Азиз Аль Сауд менен жолугушкан. Сауд Арабия жетекчилиги эки тараптуу өз ара мамилелерди активдештирүү зарылдыгын, саясий байланыштарды жөнгө салуу, соода-экономикалык, маданий-гуманитардык чөйрөлөрдө эки тараптуу кызматташуунун мааниси жогорулатуу маселелери каралган. Андан сырткары эки өлкөнүн ортосундагы экономика жана инвестиция чөйрөлөрүндөгү өз ара карым-катнаштарында зор мүмкүнчүлүктөр бар экендиги айтылган. Сүйлөшүүлөрдүн жыйынтыгы боюнча Мамлекет башчысы менен Мураскор Ханзааданын катышуусунда Кыргыз Республикасынын жана Сауд Аравия Королдугунун Өкмөттөрүнүн ортосундагы кош салык салуудан качуу тууралуу макулдашууга, эки өлкөнүн Өкмөттөрүнүн ортосунда аба байланышы жөнүндө макулдашууга кол коюлган.

Ошол эле күнү КРнын мамлекет башчысы Эр-Рияд шаарынын Соода-өнөр жай палатасында болгон. Сауд Аравия Королдугунун Соода-өнөр жай палаталарынын кеңешинин президенти доктор Абдурахман Аль-Замиль менен жолугуп, Кыргызстандын инвестициялык мүмкүнчүлүктөрүн, эки өлкөнүн ишкерлер чөйрөсүнүн ортосунда соода-экономикалык кызматташуусу боюнча конкреттүү пландарды талкуулашкан.

Сауд Арабия тарап эки тараптуу бизнес-байланыштардын анчалык активдүү болбой жаткандыгынын негизги себеби – эки өлкөнүн ортосундагы түз транспорттук байланыштын жоктугун билдирген. Кыргызстандын жетекчилиги эки тарап транспорт,

энергетика, айыл чарбасын өнүктүрүү, ошондой эле минералдык ресурстарын иштетүүдө жана туристтик чөйрөдө кызматташууга кеңири мүмкүнчүлүктөр бар экендигин белгилеген.

Жолугушуунун жыйынтыгында Кыргыз Республикасынын Соода-өнөр жай палатасы менен Эр-Рияд шаарынын Соода-өнөр жай палатасынын ортосунда ишкерлер кеңешин түзүү тууралуу меморандумга кол коюлган.

3-декабрда кыргызстандын делегациясы Ислам өнүктүрүү банкынын (ИӨБ) президенти Ахмад Мохамед Али Аль Мадани менен Мекке шаарында жолугушкан. Анда тараптар Кыргызстанда ишке ашырылып жаткан долбоорлордун абалын талкуулап, бир катар ишке ашырылчу жаңы долбоорлорду белгилешкен.

Жолугушуунун жыйынтыгында Кыргызстандын алыскы райондорунда медициналык тейлөөнү жакшыртуу максатында Сауд Арабия тарабынан 5 мобилдүү клиниканы (баасы 10 млн. АКШ долл. түзгөн долбоор) кайтарымыз берүү тууралуу макулдашууга кол коюлган.

Сауд Арабиясынын ишкерлер чөйрөсүнүн өкүлдөрү катышкан жолугушууда Улуттук банктын төрагасы Толкунбек Абдыгулов Кыргызстандын инвестициялык мүмкүнчүлүктөрү туурасында маалымат берген. Улуттук банк Сауд Арабия ишкерлерине Мамлекеттик өнүгүү банкынын инвестору болууну сунуштаган. Болжолдуу түрдө капиталы 34 млн. АКШ долл. түзгөн Мамлекеттик өнүгүү банкы өзүнчө атайын мыйзам менен иштеп, ага лицензия талап кылынбайт жана ал ири долбоорлорду инвестициялап же жергиликтүү компанияларга насыя берет. Улуттук Банк жаңы банктын акцияларынын 99%ын инвесторго, 1%ын чечим кабыл алуу укугу менен Өкмөткө ыйгарууну пландаштырган [5]. Мындан улам бул кадамдар эки өлкөнүн өз ара кызматташуусунун күчөшүнө өбөлгө түзүүдө жана бул аракеттер Кыргызстан жана Сауд Аравиянын ар тараптуу кызматташуусуна жол ачат.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Президентинин Архиви. - Ф. 1. Оп 2. Д. 13-5. - Л. 57.
2. Чотонов У. Кыргызстан по пути суверенитета. - Б., 2008. - С.227.
3. Стратегическая матрица Кыргызстана: ретроспектива, современность и сценарии будущего развития. - Алматы, 2007. - С.362.
4. У Кыргызстана появился новый друг – ваххабитская Саудовская Аравия. Дело номер. 2014. 22 января.
5. Айпери Ганыжан кызы. - Радио Азаттык. 12-05-2014. 18:26.
6. <https://sputnik.kg/politics/20141203/1013568798.html>.

Рецензент: к.и.н. Чыныкеева Г.Э.